

“Kitabi-Dədə Qorqud” düşmənləri: İsa Muğanna, yoxsa Kamal Abdulla?

Sərq təküründə yüz ildir, yenilik ifadəsi, adətən, bütün ehkamları, formalaşmış ənənələri dağıtmaq kimi qəbul edilir. Professor Vaqif Yusiflinin də dediyi kimi: “Bələ çaxır ki, postmodernizmdə hər şeyin üzərindən xəlt çəkilir, bütün köhnələr dekonstruksiya nəticəsində əvvəlki görkəmində yox, tamamilə başqa yöndəmə nəzərə çarpır. Postmodernist ‘byunda’ həqiqət yoxdur, amma inandırıcılıq da mövcuddur, hadisələr elə nəql edilmişdir ki, ‘görünməzlər’ tarixi həqiqət kimi qəbul edilsin”.

Postmodernizm anlayışının bu cür tanıtımı, əlbəttə, oxucunun heysiyyəti ilə oynamaq və sahib olduqlarına ironiya ilə yanaşmaq onda qıç doğurub, məhz bu adla çıxış edən yazıçıları və onların əsərlərini də qeyri-ciddi hesab etməyə gətirib-çuxatır. Halbuki keçmişə fərqli, amma müsbət anlamda da baxmaq mümkündür: bunu da postmodern baxış adlandırmaq olar. Necə ki, “Modernist Dictionary of Received Ideas” bizi təhrif edilərək təqdim edilib – deyərək mətnin əslinin əlimizdə olan dan daha mükəmməl olduğunu, türk tarixinin simvollarını, gizli şifrələrini özündə daşıdığını vurğuladı ki, Kamal Abdulla əlimizdə olan mətnin, əslində, pafoslu olduğunu, bu pafosun yalnız qəhrəmanlıq yaratdığı qənaətinə gəlir və oxucuya ruh düşkünlüyü yaradan bədii mətn təqdim edir. Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin sədri Anar bu mövzuda həssaslığını gizlədə bilməyib və müxtəlif zamanlarda hər iki yazıçıya da təqribən eyni sərt münasibəti göstərmişdir. O, İsa Muğannanın səksən illik yubileyi münasibəti ilə 2008-ci ildə ədəbiyyat qəzetində yazdığı yubiley məqaləsində qeyd edir, “İdeal”da “Kitabi-Dədə Qorqud”

Azərbaycan postmodern romançılığında İsa Muğannanın, Anarın, Kamal Abdullanın, Orxan Fikrətoğlunun, İlqar Fəhminin, Həmid Hərişinin, Pərviz Cəbrayılın, Aydın Talıbzadənin, Xanəmirin, Şəmil Sadiqin adlarını qeyd etmək olar.

Kamal Abdulla, həm də heyatı və yaradıcılığı baxımından iki müxtəlif dünyaya yaşayan İsa Muğanna “Kitabi-Dədə Qorqud”a ənənəvi düşüncədən fərqli yanaşmışdır. Kamal Abdulladan fərqli olaraq İsa Muğanna “İdeal” və “Qəbiristan” romanlarının mövzusu birbaşa olaraq “Kitabi-Dədə Qorqud”dan almayıb.

dan ötrü Drezdene göndərilib, nə qədər mümkündür, yayılıb ki, həqiqi tariximizi – Bağdayımızı, Bağlanımızı unudaq...”

Kamal Abdulla isə “Yarımqıç əlyazma”da kitabxanadan tapılmış daha bir qədim əlyazmanın, əslində, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının bizə məlum olmayan batini kimi təqdim edir. O batini ki bütün türk dünyasının bilici, müdrik, ağsaqqal kimi qəbul etdiyi Dədə Qorqudu xanın katibi və dedi-qodularla meşğul şəxs kimi göstərmiş, Beyrek kimi üzünə niqablı bir ər Təpəgözün qorxusundan qaçıb kafirə sığınmış, dillərdə dastan olan Beyrek və Banuçiçək sevgisi yalantək çələmə verilib, Beyrek kafir qızları ilə əylənib Banuçiçəyi aldadıb. Salur Qazan kimi tanıdığımız el qəhrəmanı Oğuzunu ikiyə bölən məkrli adam, Burla xatun kimi müqəddəsleşdirilmiş qadın obrazı öz ilk sevgisinə görə atasının xanımından istifadə edərək Qazan xanı öz oyunlarına qurban edən qadın kimi işlənilib. İsa Muğanna, “Kitabi-Dədə Qorqud” bizi təhrif edilərək təqdim edilib – deyərək mətnin əslinin əlimizdə olan dan daha mükəmməl olduğunu, türk tarixinin simvollarını, gizli şifrələrini özündə daşıdığını vurğuladı ki, Kamal Abdulla əlimizdə olan mətnin, əslində, pafoslu olduğunu, bu pafosun yalnız qəhrəmanlıq yaratdığı qənaətinə gəlir və oxucuya ruh düşkünlüyü yaradan bədii mətn təqdim edir. Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin sədri Anar bu mövzuda həssaslığını gizlədə bilməyib və müxtəlif zamanlarda hər iki yazıçıya da təqribən eyni sərt münasibəti göstərmişdir. O, İsa Muğannanın səksən illik yubileyi münasibəti ilə 2008-ci ildə ədəbiyyat qəzetində yazdığı yubiley məqaləsində qeyd edir, “İdeal”da “Kitabi-Dədə Qorqud”

Dastanın əslinin gizlədildiyi düşüncəsində olan Muğanna hər iki əsərində dastan haqqında bir türkün qəbul edə bilməyəcəyi fikirlər səsləndirib. Kamal Abdulla isə “Yarımqıç əlyazma” əsərində İsa Muğannadan fərqli olaraq, ümumiyyətlə, dastanın görünən qatını şübhə altına alıb. Məhz buna görə bu yazıda türk yazıçı və araşdırmaçı İrfan Ülkünün İsa Muğannanı “Azərbaycanın Folkneri” Kamal Abdullanı isə “Azərbaycanın Umberto Ekosu” adlandırdığı əsərləri üzərində quracaq, dastana qarşı bu fərqli münasibətin səbəblərini, yozumların mahiyyətini araşdırmağa çalışacağıq.

İsa Muğannaya görə, əlimizdə olan “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı bizim deyilmiş. Vatıkanda yazılıb, izi azdırmaq

qud” haqqında verilən hökmlər də ədalətsizdir. İsanı nə qədər çox sevsəm də, Dədə Qorqudu ondan da çox sevərəm. Kamal Abdullanın “Yarımqıç əlyazma”sı ilə əlaqədar isə bunları ifadə edir: “Çağdaş ədəbiyyatımızın dəyərli bir nümunəsi olaraq kabul ediyorum və Dədə Korkut çalışmaları başlanğıcıdır dilimdir, amma Dədə Korkut və Beyrek üçün biraz olsun insafılı davran!”

Göründüyü kimi, hər iki ədəb dolayısı ilə “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının əlimizdə olan variantlarının təhrif edilmiş olduğunu söyləyir. Əlbəttə, hər iki əsərin tarixi yox, məhz bədii mətn olduğunu anlarıq. Bədii mətn isə yazıçının birbaşa da olmasa, öz qənaəti, görmək istediklərinin yeni yozumunda təqdimatdır. Nəzərə alsaq ki, bu gün bədii əsərin

Şəmil SADIQ

oxucuda buraxdığı təsirlər tarixi əsərlərdən daha dərin, demək, postmodernizmin ən böyük silahı olan inandırmaq bacarıqları istənilən oxucunu təbəddülata salmaya bilməz.

Əgər İsa Muğanna Qazanı elmsiz adlandırıb Safağdan, işıqdan uzaq düşdüyünü deyirdisə, Kamal Abdulla ona qarşı daha sərt yanaşaraq bir növ “nakişi” adlandırmışdı. Hər iki məqam postmodern düşüncənin məhsuludur, hər iki münasibət yeni yanaşmadır. Lakin İsa Muğanna bu durumu birliyin pozulmasını günahkar kimi qiymətləndirdiyi halda Kamal Abdulla Qazan xanı az qala “biqeyrət” kimi təqdim etmişdi. O da həqiqətdir ki, birliyi pozmaq da qeyrətsizlikdir. Həmin cümlənin sonunda Muğanna yazır: “Çıpçaqlar ‘Oğuz bəy’i’ni düşmən qələmə verən ‘kitab’ı ifşa olunmayınca Odu əvəzində ‘atı, Bağ-Bağlunu əvəzində ‘papağı’yanan öyünən ‘kişi qeyrət’i’ verib patriarxal bataqlığa sürüyəcəklər bədbəxt xalqımızı!”

Daxilimizdədi bu bataqlığa sürüyən, institutlarda, mədəniyyət ocaqlarında dirlər!

Vətənin həqiqətlərini danan adam vətəndaş olamaz, oğul!”

Nəzərinizə çatdırım ki, İsa Muğanna son əsərlərini yazarkən iddia edirdi ki, o Ümumi və sonra eşitdiklərini köçürür. Onun fikrincə, Bağ “Tanrı” deməkdir. “Ruscadakı Boq – Tanrı sözünün ilkin variantı məhz Bağ olub”. Bağ, maq, muğ sözlərini bir-biri ilə əlaqələndirərək yeni etimologiya təqdim edirdi.

Əsərin qəhrəmanı Səmi xəyalən ölmüş atası ilə söhbətəşir, atası ona deyir:

– Birinci başla “Dədə Qorqud”dan. “Salur Qazanın evinin yağmalanması”ndan. Niyə? Çünki xalqın tarixi məhz o dastanda dərin olunub. Təhqiqət kitabı “Dədə Qorqud”...

Səminin ağzı açıq qaldı:

– Ata!.. Ata, sən nə danışırsan?! Salur Qazan?! Burla Xatun?! Beyrek?! Qaraca Çoban?! O biri boylar!.. Dalı Domrul tək qeyri-adi igidlik rəmzi! Necə yeni təhqir?

Səməd birdən-birə başdan-ayağa titrədi.

Əgər İsa Muğanna Qazanı elmsiz adlandırıb Safağdan, işıqdan uzaq düşdüyünü deyirdisə, Kamal Abdulla ona qarşı daha sərt yanaşaraq bir növ “nakişi” adlandırmışdı. Hər iki məqam postmodern düşüncənin məhsuludur, hər iki münasibət yeni yanaşmadır. Lakin İsa Muğanna bu durumu birliyin pozulmasını günahkar kimi qiymətləndirdiyi halda Kamal Abdulla Qazan xanı az qala “biqeyrət” kimi təqdim etmişdi. O da həqiqətdir ki, birliyi pozmaq da qeyrətsizlikdir...

– Budur, bax, məhv olan xalqın məhv olan oğlu Səmi Səməd oğlu Əmirli. Domrul “domara” deməkdi! “Qozbel” deməkdi! Əzrayilla – əfsanə ilə döyüşməyi!.. Təkcə “Yağmalanmaya” görə nə qədər işgəncə çəkirik biz?!”

“Yarımqıç əlyazma”ni da oxuyanda Səmədin oğlu kimi bizim də ağzımız açıq qalır, ideoloji qəhrəmanlarımızın gözəndən düşmüş vəziyyətinə görə heyretləniirik. Məhz bu baxımdan tədqiqatçılar postmodernizmin keçmişə bu cür qəddarcasına hücumuna razılığa bilmirlər. Burada sanki əsərdə reallığı, yeni bizi təmsil edən Səmi atasına deyir ki: “Ata, bu dastan xalqın qəlbindədi”.

İstər İsa Muğanna, istərsə də Kamal Abdulla dastandakı obrazlara öz yozumları ilə yanaşsınlar.

İsa Muğannadan hardasa on il sonra “Yarımqıç əlyazma”ni yazan Kamal

Abdulla isə yazır: “Beyrek hiylə edir, ad qazanır, Qazanın inəyi olur, bu yana da Təkgözün üstünə savaşa getməkdən ötrü Bayburd əsirliyini intixab edir. Ancaq və ancaq böylə olmuşdur. Heç kim bilməyə de, mən bunu səhəh bilərəm. Bayburdu adamı mənə bunu dedi. Bu yana da bu casusq Nə edelim?!”

Hər iki yazıçının da Beyrek kimi qəhrəmana bu cür münasibəti, əlbəttə, şübhə doğurmaya bilmir. Kamal Abdulla İsa Muğannanı yaxşı tanıyır və əminəm ki, əsərləri ilə yaxından tanışdır. İsa Muğanna sadəcə yazıçı olduğu halda akademik Kamal Abdulla həm də “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının tədqiqatçısı və hamisi kimi çıxış edir. Dəyərli elmi əsəri olan “Gizli Dədə Qorqud” da bunun bariz nümunəsidir. Amma heç cür anlamaq olmur ki, Beyrəyin dastandakı

fikrinə düşübmiş. Həmin o vaxtlar Rîmin qrekatınları OdEvi – “Kiyev”i tutublar, oxumusan, bilirsən ki, xalqımızın o tərəflərdəki seyrək qisminə təhrif Skandinaviya dillərində qat-qarısq “Svitka” – “Bibliya”dan dərs keçməyə başlayıblar”.

Mənə görə, türk xalqlarının qəhrəmanlıq dastanı olaraq obrazların milli tefekkürümüzə buraxdığı izlər, gəncliyin mənfisi ilə, müsbəti ilə ömək götürməsi

lazım gələn prototiplər olan şah əsərimiz “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanına nə ustad sənətkar İsa Muğanna kimi şifəli, mistik, maqik yozumlarla yanaşmış qəlbimizə şübhə toxumu salmaq, nə də bu gün dünyaca məşhur yeganə yazıçımız Kamal Abdulla kimi Dədə Qorqud da başda olmaqla Bayandırı xana, Qazan xana, Beyrəyə, Burla xatuna qarşı ikrah hissi aşılacaq bir ideya ilə çıxış etmək təqdir ediləndir.

Düzdür, İsa Muğannanın həm “İdeal”in, həm də “Qəbiristan”ın ümumi ideyası türk tarixinin Vatikarı, ruslar, farslar tərəfindən gizlədildiyi ideyasını irəli sürür, türk dünyasının xilaskarı kimi təqdim edir, bu xilaskar mövqeyin ortaya çıxması üçün türk elmi, bilgili olmağı tövsiyə edir. Hüseyin Cavidin Turana vacib olan nəsnəni mədəniyyətdə gərçiləyü kimi, Muğanna da elmə, Safağ, Tanrı elmində görürdü. Bu prizmadan baxanda hardasa onun Dədə Qorquda yanaşması o qədər də narahatlıq doğurmur, lakin “Yarımqıç əlyazma”nın ümumi ideyasına varanda bir nəfər də olsun, dürüst, əxlaqlı, qəhrəman, mərd Oğuz övladı görmürük. Və bu gün düşdüyümüz bələlənin səbəbi kimi bizim elə məhz o cür, romanın qəhrəmanlarının xarakterində olmağımız göstərilir. Bəzi tədqiqatçılar bu romanda tarix axıtağı, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı ilə müqayisə etməyi ədəbiyyata xas olmayan bir metod kimi qələmə verirlər. Lap tutalım ki, ədəbdir. Və dastanın bütün obrazları, ideyası, məzmunu müəllifin təxəyyülünün məhsuludur, nə tarixdə, nə də qədim bir dastanla əlaqəsi var. Amma bunu danmıyaq ki, dastan türk xalqının həyatındadır. Yəni də sual doğurur, doğrularını Oğuzda dürüst bir kişi, əxlaqlı bir qadın olmayıb? “Yarımqıç əlyazma”da bir işiq yoxdur, oxucu əsəri bitirəndən sonra özünü zülmətdə hiss edir, hara gedəcəyini bilmir. Düşünürük ki, ədəbiyyatın ilk işi millətə, bəşəriyyətə xidmət etməkdir. Əgər ədəbiyyat, ədəbi mətn bir xalqın qutsallarına postmodern başlığı altında zərbə vuracaqsa, kimliyini əlindən alacaqsa, inancın yerlə-yeksan edəcəksə, demək ki, sadəcə zarafat bir hədsədir! Doğuraçağı fəsadları aradan qaldırmaq çox çətin olacaq.